

DANMARKSHISTORIEN.DK'S E-BØGER

EF og krisetider 1973-1989

Forfatter: Jørgen Fink og
danmarkshistorien.dk

danmarkshistorien.dk

 AARHUS
UNIVERSITET



DANMARKSHISTORIEN.DK'S E-BØGER

EF og krisetider

1973-1989

Forfatter: Jørgen Fink og danmarkshistorien.dk

Denne interaktive e-bog er en del af en serie på i alt 12 e-bøger, der omhandler Danmarks historie fra vikingetiden og frem til i dag. Bogen her handler om tiden fra Danmarks indtræden i EF frem til afslutningen af Den kolde krig. Ud over at læse om selve perioden kan du finde billeder, video, lydclip og historiske kilder og teste din viden i en quiz. Afslutningsvis finder du en liste med forslag til videre læsning om emnet.

Alle 12 bøger i serien udgives af formidlingsprojektet danmarkshistorien.dk, der hører under Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet, og er udarbejdet på baggrund af materiale fra hjemmesiden.

© 2014 Forfatteren og danmarkshistorien.dk, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet.

Redaktion: Lene Elmegaard Bladt, knowMore.

Udgivet med støtte fra Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond.

ISBN: 978-87-93269-05-7



Indledning

Oliekrisen i 1973 ramte Danmark uforberedt. Det skabte store økonomiske vanskeligheder og førte til øget arbejdsløshed. Politisk opstod der usikkerhed. Antallet af partier i Folketinget blev fordoblet ved valget i 1973. I 1979 indtraf den anden oliekrise. Den skabte en egentlig økonomisk krise i årene 1980-82 og førte til et politisk skifte. Den socialdemokratiske regering, der havde siddet siden 1975, blev afløst af en borgerlig firepartiregering i 1982, og den omlagde den politiske kurs. I stigende grad overlod den det økonomiske liv til markedskræfterne.

Danmarks forhold til udlandet var præget af, at vi fra januar 1973 indtrådte i EF. EF viste sig imidlertid ude af stand til at formulere et fælles svar på de økonomiske vanskeligheder i 1970'erne, og først med beslutningen om at etablere et indre marked midt i 1980'erne kom der ny dynamik i den europæiske udvikling. Sikkerhedspolitisk var perioden efter 1980

karakteriseret af en tilbagevenden til den kolde krig. Det skabte store spændinger i Danmark mellem regering og opposition og skabte den såkaldte fodnotepolitik, hvor et folketingsflertal tog forbehold over for en række beslutninger i NATO.



Europa-parlamentssalen i Strasbourg. Efterkrigstidens vigtigste udenrigspolitiske begivenhed for Danmark var medlemskabet af EF, der trådte i kraft den 1. januar 1973

Fra Wikimedia Commons

Danmark i Europa

Den vigtigste udenrigspolitiske begivenhed for Danmark i perioden 1973-89 var medlemskabet af EF i 1973. Det skete efter en folkeafstemning året før hvor 63,3% stemte ja, så beslutningen hvilede på et solidt demokratisk grundlag. Forud for folkeafstemningen var gået en intensiv politisk kamp mellem tilhængere og modstandere af dansk medlemskab. Tilhængerne slog meget på de økonomiske fordele i form af billigere varer og skabte derved en generel forventning, som afløstes af betydelig skuffelse, da priserne tværtimod steg kraftigt efter nytår 1973.

Frem for noget havde hensynet til landbruget ført til den danske tilslutning til EF. Skønt ikke længere landets hovederhverv udgjorde dansk landbrug fortsat en betydningsfuld del af den danske økonomi. Det havde været ledetråden i dansk landbrugspolitik siden slutningen af 1950'erne at prøve at hjælpe landbruget gennem de aktuelle vanskeligheder, for at det skulle

være klar, når Danmark kunne følges med Storbritannien ind i EF. Med medlemskabet kunne Danmark og dets to hovedaftagere af landbrugsvarer, Storbritannien og Tyskland, komme til at deltage i det samme økonomiske fællesskab.

Den politiske forvirring ovenpå konjunkturomslaget i 1973 prægede også EF. Udbygningen af samarbejdet gik derfor kun meget langsomt frem i 1970'erne. Tiårets valutavanskeligheder kunne landene således ikke finde en fælles løsning på. Da den anden oliekrise ramte Europa i 1979, blev det tydeligt, at den økonomiske vækst i verden foregik i Fjernøsten og USA, og at Europa sakkede bagud økonomisk. Det blev udgangspunkt for, at den nye formand for Kommissionen i EF, Jacques Delors, fik fremskyndet etableringen af et indre marked. Det lykkedes i december 1985 at nå til enighed om, at der fra 1993 skulle være fri bevægelighed for kapital, varer og

arbejdskraft inden for EF. I Danmark blev vedtagelsen, den såkaldte EF-pakke, bekræftet ved en folkeafstemning i februar 1986.

I løbet af 1980'erne begyndte EF's landbrugspolitik at blive ændret. Det hidtidige støttesystem havde fremkaldt en produktion, der efterhånden gjorde EF mere end selvforsynende med en lang række landbrugsvarer. Resultatet blev, at der blev opbygget overskudslagre, som var dyre at opretholde, og som kun kunne sælges til meget lave priser på verdensmarkedet. Det udløste en eksportstøtte, som i stigende grad belastede EF's budget. Man talte om en kornpukkel, et smørbjerg og en vinsø etc. I 1984 indførte EF således kvoter på mælkeproduktionen. Det var begyndelsen til en omlægning af landbrugsstøtten fra ren prisregulering til en form for direkte regulering af produktionens størrelse.



Dansk EF-pas. Som følge af EF-direktiver i 1981 og 1982 skulle alle EF-lande udstede pas i samme format fra 1985. Det danske pas gik fra at være grønt til 'rødbederødt'. Passet skulle bære betegnelsen 'Det Europæiske Fællesskab' øverst og først derefter 'Danmark', hvilket vakte nogen debat. Flere udskiftede deres pas inden udløbsdatoen, så de i en årrække undgik påskriften 'Det Europæiske Fællesskab'

Fra European Commission - Audiovisual Service

Danmark i verden

Sikkerhedspolitik var årene 1973-89 en meget urolig periode, hvor udviklingen gik fra afspænding over en ny kold krig til definitiv afspænding mellem Øst og Vest.

Afspændingen mellem Øst og Vest nåede et foreløbigt højdepunkt i første halvdel af 1970'erne med rustningsbegrænsningsaftalerne SALT 1 og ABM i 1972, Bresjnevs besøg hos Nixon i 1973 og den europæiske sikkerhedskonference, CSCE, der førte frem til Helsinkitraktaten i 1975.

Midt i 1970'erne forværredes forholdet imidlertid igen. Grundlæggende opfattede de to supermagter nok de indgåede aftaler forskelligt. Warszawapagten opstillede fra 1976 mellemdistanceraketter af typen SS20, som ikke modsvarede af tilsvarende våben inden for NATO. NATO besluttede på sit rådsmøde i december 1979 at svare ved at opstille 572 mellemdistanceraketter fra 1983, hvis Warszawapagten

ikke kraftigt begrænsede antallet af sine. Det var den såkaldte dobbeltbeslutning.

Øst-Vest forholdet forværredes yderligere mærkbart, da Sovjetunionen i de sidste dage af 1979 invaderede Afghanistan. Det blev indledningen til en ny kold krig, som kulminerede under Ronald Reagans første periode som amerikansk præsident. Nedskydningen af et koreansk passagerfly over Sibirien i 1983 blev kulminationen på den nye kolde krig. Mihail Gorbatjovs overtagelse af magten i Sovjetunionen i 1985 blev dog indledningen til en afvikling af den kolde krig. På få år lykkedes det ham at skabe tillid til, at Sovjetunionen nu gik ind for en direkte nedrustning. I december 1987 blev der indgået aftale mellem de to supermagter om at fjerne alle mellemdistanceraketter, og to år senere en aftale om en mærkbar reduktion i de konventionelle styrker i Europa.

NATO's dobbeltbeslutning og den nye kolde krig skabte indenrigspolitiske forviklinger i Danmark. Det Radikale Venstre og en fløj inden for Socialdemokratiet så med stigende uro på planerne om at indføre mellemdistanceraketter, og den traditionelle enighed mellem de fire gamle partier om udenrigs- og forsvarspolitikken brød sammen. Det skabte efter den borgerlige regerings tiltræden i 1982 den danske fodnotepolitik, som var et resultat af, at Det Radikale Venstre sikrede regeringens parlamentariske grundlag, men ikke ville støtte regeringens udenrigs- og forsvarspolitik. Folketinget vedtog en række forbehold over for NATO's beslutninger, som udenrigsminister Uffe Elleman-Jensen på den danske regerings vegne måtte fremføre på møderne i NATO, samtidig med at han uden for møderne understregede, at dette ikke var regeringens egen politik.

Fodnotepolitikken kulminerede i foråret 1988 med en folketingsbeslutning om, at krigsskibe, der anløb danske havne, skulle have overbragt skriftlig besked om, at det var uforeneligt med dansk politik, hvis de havde atomvåben ombord. Beslutningen førte til et folketingsvalg i foråret 1988 og dannelse af en regering

af Det Konservative Folkeparti, Venstre og Det Radikale Venstre. Det indebærer, at Det Radikale Venstre opgav fodnotepolitikken. På det tidspunkt var den internationale situation blevet langt mere afspændt. I 1989-91 brød det kommunistiske styre i Østeuropa sammen, hvilket skabte en helt ny udenrigs- og sikkerhedspolitisk situation.



Uffe Ellemann-Jensen (V) til Europarådsmøde 1983. Fodnotepolitikken blev udløst af NATO's dobbeltbeslutning fra 1979 og blev efter det danske regeringsskifte i 1982 et centralt stridspunkt i den danske debat. Uffe Ellemann-Jensen var i kraft af sin position som udenrigsminister den, der skulle overbringe de danske forbehold på ministermøderne i NATO og til Danmarks allierede i USA

Fra European Commission - Audiovisual Service

Danmark fortsatte i 1970'erne og 1980'erne sit aktive og meget loyale medlemskab af FN og var blandt de førende lande med hensyn til at give økonomisk støtte til udviklingslandene. Danmark kom således i 1978 op på at yde støtte på de 0,7% af BNP, som FN havde vedtaget som norm for de rige landes ulandsbistand. Beløbet sank i de følgende år, men steg så atter op mod et niveau på 1% af BNP. Danmark var også aktiv inden for menneskerettighedsområdet og kritiserede gentagne gange det sydafrikanske apartheidstyre.

Trods de dårligere økonomiske konjunkturer fortsatte bestræbelserne på at liberalisere verdenshandelen inden for GATT. Den vestlige verdens økonomiske koordineringsorgan, OECD, der etablerede sig som censor af medlemsstaternes økonomiske politik, havde betydning for Danmark. Den udsendte regelmæssige vurderinger, som spillede en vigtig rolle i dansk indenrigspolitik. OECD tog året efter den første oliekrise i 1973 initiativ til at oprette IEA, Det internationale Energi Agentur, der skulle fungere som importlandenes modstykke til de olieproducerende landes organisation OPEC. Også Danmark blev medlem af IEA.

Det politiske liv i 1970'erne

Forværrelsen af de økonomiske konjunkturer ved oliekrisen 1973 fik sit politiske sidestykke i det såkaldte jordskredsvalg i december 1973. 1/3 af folketingsmedlemmerne blev skiftet ud, og antallet af partier, der var repræsenteret i Folketinget, blev fordoblet fra fem til ti. Tre af dem var nye partier, Fremskridtspartiet, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti. Det var en usædvanligt voldsom politisk reaktion, som må forklares med skuffede forventninger hos store dele af vælgerne. Kampagnen op til EF-afstemningen i 1972 havde bygget forventninger op om billige forbrugsvarer, men i stedet var der kommet prisstigninger og oliemangel. VKR-regeringen 1968-71 havde vist, at det ikke gjorde den store forskel, hvem af de fire gamle partier der havde regeringsmagten, så mange vælgere stemte på de nye partier.

Valget efterlod det politiske liv næsten lammet. Der var en betydelig rådvildhed både med hensyn til, hvordan det parlamentariske arbejde skulle gå videre, og med hensyn til, hvad man skulle stille op med de stærkt forværrede økonomiske vilkår. Resultatet blev i første omgang, at Venstre dannede en mindretalsregering under ledelse af Poul Hartling. Der var påfaldende få ministre i regeringen (den smalle regering), hvilket signalerede, at regeringen opfattede sin rolle som midlertidig, og at den forholdsvis let kunne omdannes, hvis flere partier på et tidspunkt ville indtræde. Regeringen sad godt et år og udskrev så folketingsvalg til januar 1975. Det blev en stor sejr for Venstre, men førte alligevel til, at regeringen trådte tilbage og blev afløst af en socialdemokratisk mindretalsregering med Anker Jørgensen som statsminister.

Den nye regering førte en slingrende kurs. Den startede med at stimulere økonomien gennem en

midlertidig momsnedsettelse, den såkaldte mims, men måtte så slå de økonomiske bremsen i gennem september- og augustforlig i 1975 og 1976, som begrænsede købekraften af hensyn til betalingsbalancen over for udlandet. Regeringen fortsatte efter et nyt folketingsvalg i februar 1977, og blev i august 1978 omdannet, idet Venstre nu indtrådte. Det var bortset fra samlingsregeringerne under verdenskrigene første gang, der blev dannet regering hen over midten af dansk politik. Resultatet blev dog ikke vellykket, fordi der var uenighed mellem de to regeringspartier på en række områder. SV-regeringen belastede Socialdemokratiets forhold til fagbevægelsen.

Formanden for LO, Thomas Nielsen, var således meget udtalt i sin kritik. Efter et år brød regeringssamarbejdet sammen, og der blev udskrevet valg til Folketinget i oktober 1979. Det vandt Socialdemokratiet, og den socialdemokratiske mindretalsregering fortsatte.

I de sidste måneder af 1979 blev Danmark imidlertid for alvor ramt af den anden oliekrise, som dramatisk forværrede de allerede eksisterende problemer i økonomien i form af inflation og betalingsbalanceunderskud. En fremskrivning af

udviklingslinjerne tegnede et meget dystert billede af Danmarks økonomiske fremtid, og finansminister Knud Heinesen sagde, at Danmark bevægede sig mod en økonomisk afgrund. Et regeringsindgreb i december 1979 reducerede befolkningens købekraft mærkbart. Det var begyndelsen til en tilpasning af økonomien, der betød, at bekæmpelsen af inflationen og betalingsbalanceunderskuddet blev sat højere end hensynet til beskæftigelsen.

Regeringen holdt dog ikke fast i sin krisepolitik, men slog ind på en devalueringstrategi og en beskæftigelsespolitik, der i stigende grad gjorde beskæftigelse til et offentligt anliggende. Denne strategi løb ind i stigende vanskeligheder. Et forsøg på at styrke regeringen gennem et folketingsvalg i 1981 førte til et nederlag. Selvom den socialdemokratiske mindretalsregering fortsatte, var den svækket. Da et forsøg på at sætte sig på den politiske midte ved at invitere Det Radikale Venstre med i regeringen i sommeren 1982 mislykkedes, gav regeringen op og overlod uden nyvalg regeringsmagten til en koalition af borgerlige partier.

Genopretningspolitikken

I september 1982 tiltrådte firkløverregeringen under ledelse af den konservative Poul Schlüter. Foruden De Konservative deltog Venstre, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti i regeringen. Den tilkendegav, at den ville føre genopretningspolitik og lagde chokagtigt ud med at suspendere den automatiske dyrtidsregulering, der havde sikret lønmodtagerne kompensation for de stigende priser. Samtidig erklærede den at ville føre en fastkurspolitik på valutaområdet.

Firkløverregeringen fik skabt tillid til sin valutapolitik og sin antiinflationspolitik, og det lykkedes at nedbringe det uacceptabelt høje danske renteniveau fra de 22%, det var kommet op på i september 1982, til 14% i foråret 1983. Det var stadigvæk højt, men ikke længere lammende for den økonomiske aktivitet. Da de internationale konjunkturer samtidig mildnedes, steg den økonomiske aktivitet i Danmark.

Arbejdsløsheden faldt, og der blev skabt overskud på statsregnskabet. Det var denne periode, Poul Schlüter karakteriserede med ordene "Det går ufattelig godt." Til gengæld voksede det danske betalingsbalanceunderskud og nåede i 1986 op på en foruroligende størrelse.

Det store underskud i forhold til udlandet fik firkløverregeringen, der siden et folketingsvalg i januar 1984 havde haft flertal sammen med Det Radikale Venstre, til at slå de økonomiske bremses i. Gennem indgreb i økonomien i december 1985 og den såkaldte kartoffelkur i 1986, der bremsede det lånefinansierede forbrug, blev hensynet til betalingsbalancen gjort til den helt overordnede prioritet i dansk politik. Det betød, at arbejdsløsheden igen begyndte at stige, og at der igen kom underskud på statsregnskabet. Til gengæld begyndte betalingsbalancen at bedre sig. Politikerne talte om det lange seje, træk.

Firkløverregeringen fortsatte trods et skuffende resultat ved folketingsvalget september 1987, men efter endnu et valg i april 1988 fremkaldt af fodnotepolitikken, blev firkløverregeringen afløst af en VKR-regering. Poul Schlüter fortsatte som statsminister, og den radikale leder Niels Helveg Petersen blev økonomiminister. Han erklærede, at han ville fortsætte, indtil der blev overskud på betalingsbalancen. Det blev der til almindelig overraskelse allerede i 1990, og det kom til at falde sammen med, at Det Radikale Venstre forlod regeringen efter folketingsvalget i december 1990.

Statsminister Poul Schlüters (K) nytårstale den 1. januar 1986

Nytårstalen er en lejlighedstale, hvori statsministeren påtager sig rollen som statsleder – en samlende figur for hele befolkningen. I talen befæstes fælles danske værdier såsom demokrati, frihed, tolerance og menneskerettigheder, ligesom talen også har en politisk dimension, hvor statsministeren i kraft af sin rolle som regeringsleder bruger talen til at fremføre eller forsvare regeringens politik. I sin nytårstale i 1986 kom Poul Schlüter ind på flere af disse områder.

Statsministerens nytårstale har desuden med tiden udviklet sig i en mere folkelig retning. Poul Schlüter plejede således at afslutte flere af sine nytårstaler med et af Piet Heins grukdigte, hvilket både understregede hans fortolkninger af danske værdier i talerne og fik ham til at fremstå mere folkelig.

Ved nytårstid er vi igen på vej mod foråret. Min egen far sagde altid på denne tid af året, at nu har vi snart to somre foran os og kun een vinter.

Kan vi så se frem til det nye år med forventning om noget positivt - eller skal vi møde det nye år med bekymring - måske ligefrem med frygt?

Naturligvis er der – som altid – grunde, der kalder bekymringen og frygten frem i vore sind. Men det er livsvigtigt for os, at vi ikke lader os lamme. Vi skal møde dem med åbne øjne, så vi kan værne os mod dem.

Det gamle år forstærkede nogle nye problemer, som giver os grund til megen eftertanke.

Vi blev for alvor klar over, hvilken svøbe den nye sygdom AIDS indebærer. Den har angrebet flere og flere og skabt en snigende frygt hos mange mennesker.

Vi skal ikke lade os lamme af angsten, så vi forpester tilværelsen for os selv og for andre mennesker. Men vi skal sætte alle kræfter ind med et maksimum af reel og grundig oplysning om sygdommen. En oplysning, som ikke svækker vagtsomheden overfor risikoen, dér, hvor den findes. Men som samtidig kan fjerne frygten og mistænksomheden, der hvor den er ubegrundet. Angsten skal ikke lamme os i vort forhold til andre mennesker.

Vi har oplevet et stigende alkoholmisbrug med dybe tragedier i kølvandet for titusinder af mennesker. Her er der brug for en kraftig indsats socialt og psykologisk for at forebygge og helbrede – men uden forbudsmentalitet.

Vi har set en uhyggelig bølge af meningsløs, grov vold i vort land. Sandt nok er volden kun et middel, de forholdsvist få tyer til. Men det er et samfundsproblem.

I de grovere sager, hvor sagesløse mennesker overfaldes og lider fysisk skade, tror jeg det var rigtigt, om voldsmændene blev dømt hurtigere og kom til at afsone straks derefter.

Men bekæmpelse af volden er ikke blot et spørgsmål

om strafferet og retspleje. I al samfundets materielle udvikling gennem de seneste årtier må vi have forsømt noget meget væsentligt. En del – især unge – har med rette eller urette følt sig forbigået, overset eller oplevet, at de ikke slog til. Og så slog de netop til med næver og våben, når de ville have deres vilje.

Vi må finde veje til en ændret holdning, så man kan se forskel mellem ret og uret. Det er dybest set et spørgsmål om, at vi evner at udbrede respekten for vore medmennesker og for deres liv og helbred. Det er først og fremmest en opdrageropgave, som ingen af os kan slippe for at tage mere del i. Jeg tænker både på skolen, lærerne, forældrene, søskende og de gode kammerater, som ikke må opgive de svagest udrustede.

Samtidigt må vi grundigt undersøge, om der er sociale, bolig-mæssige eller arbejds-mæssige problemer, som kan løses, når de kan ligge til grund for, at nogle mennesker griber til vold mod andre.

Jeg tror, vi alle er stærkt optaget af at komme bedre igennem med disse hjemlige, menneskelige problemer – end vi hidtil har evnet.

Men så den store verden omkring os? Skal vi frygte –

eller kan vi håbe, og hvad kan vi selv bidrage med?

Jeg er fast overbevist om, at vi ikke har grund til at frygte krig i vor egen del af verden. Men vi kan og skal ikke glemme, at siden 1945 er der kæmpet et hundredtal af krige i andre verdensdele og millioner er dræbt.

Vi kender alle sammen frygten for atomvåbnene. Angsten for de rædsler en atomkrig kunne udsætte menneskeheden for. Det er ikke en rædsel, vi skal undertrykke, for den er ægte, og velbegrundet. At undgå atomkrig, er den største opgave, vi mennesker er stillet overfor. Sådan føler jeg i det mindste.

Men vi er nødt til at gøre os klart, at det hele ikke er så let, at vi bare kan sige til Vesten – eller til Østen –: "Skrot så alle de missiler, og gør det på een gang."

Den realistiske vej er at nedbryde den gensidige mistillid og opbygge tillid til, at begge parter vil respektere den andens fred og politiske selvbestemmelsesret.

Mødet i Geneve mellem Gorbatsjov og Reagan var et første, løfterigt skridt i retning af en mere tryk verden.

Det gav ikke øjeblikkelige, konkrete resultater. Men det var en klar melding om, at en dialog nu er åbnet. Vi må alle bidrage til, at den ikke bliver lukket igen.

Det er et positivt tegn, at USA og Sovjetunionen nu i FN's Sikkerhedsråd har kunnet finde hinanden i en fælles holdning overfor den internationale gidseltagning.

Vi i Danmark støtter oprigtigt alle bestræbelser for ægte og pålidelig afspænding med bevarelse af vor egen fred, selvbestemmelsesret og frihed. - Men ikke for enhver pris.

Vi, som selv regner vor egen uafhængighed for umistelig må aldrig lukke øjnene for Sovjetunionens umenneskelige besættelse af Afghanistan. I disse dage er det seks år siden sovjetiske tropper invaderede dette fredelige land. Siden har de dræbt hundredtusinder med en ufattelig og hensynsløs brutalitet. Intet anstændigt menneske ville kunne hævde den parodi af en undskyldning, at det skete af hensyn til Sovjets egen sikkerhed.

Samtidig har man skabt verdens største flygtningeproblem med 4 millioner fordrevne

afghanere.

Intet afspændingsbevis vil kunne være mere troværdigt, for os end, at Sovjet trak sine invasionsstyrker ud af Afghanistan.



Poul Schlüter og Uffe Ellemann-Jensen til Europarådsmøde i Strasbourg i 1989

Fra European Commission – Audiovisual Service

Om to uger genoptager folketinget sit arbejde efter juleferien.

Politik er nu noget mærkeligt noget. Det tør jeg nok sige efter nogle år, hvor jeg har brugt al min tid derpå. Men, hvad tænker mon da ikke vælgeren? Men så har

jeg måske lov at svare, at det jo er befolkningen, som har givet os et så partiopsplittet folketing. Rent personligt kan jeg egentlig godt lide et folketing med mange partier. Det er dansk, det er frodigt, og det fordeler ansvaret og lægger det på mange skuldre.

Det hjælper også med til at lære os, at der ikke findes nogen smarte eller geniale systemløsninger. Det gør der forresten heller ikke i de alt for mange fanatiske etpartisystemer, vi har i denne verden. Politik i Danmark er et hårdt slid, hvor mening brydes mod mening, og netop derfor ligger ekstremisme os så fjernt. Vi ved godt, at med politik og indretning af samfundet bliver vi aldrig færdige. Der findes ingen perfekt slutløsning i et ægte folkestyre som vort, hvor ideerne og inspirationerne hele tiden er i bevægelse.

Politik handler om at fastlægge de bedst tænkelige regler for menneskers liv med hinanden. Deres rettigheder og forpligtelser overfor hinanden.

Vi har hver især vore egne forskellige politiske holdninger og ideer, men jeg tror oprigtig talt, det bliver svært at finde et andet land, hvor befolkningen så stærkt som i Danmark vedkender sig samfundsudviklingen og hvor de forskellige grupper i

befolkningen – trods alt – er i så tæt harmoni med hinanden og står hinanden så nær. Vi vil helst, at Danmark skal være et folkehjem, som de flest mulige holder af og vil værne om.

Det første store emne, Folketinget skal tage stilling til i det nye år, er det europæiske fællesskabs fremtid. Netop i dag – 1. januar – indtræder Spanien og Portugal som nye medlemmer. Vi kan være glade og lykkelige over, at disse to gamle kulturlande nu – som unge, men grundfæstede – demokratier er med.

Gennem 12 års medlemskab har Danmark fået rige muligheder i EF, og det har ikke stækket vor selvstændighed. Vi fik indflydelse – i vor egen verdensdel.

Først i det nye år må Danmark afgive sit svar til det forhandlingsresultat, der foreligger om EF's fremtid. De øvrige medlemslande ville utvivlsomt opfatte et dansk nej som et signal om, at Danmark så også var på vej til at forlade fællesskabet. Det ville de gøre, fordi forhandlingsresultatet ligger så tæt ved de synspunkter, netop Danmark har forfægtet. Man kan undre sig over, at de andre lande gennem det sidste halve års forhandlinger har været så lydøre overfor

de danske synspunkter. Men vi står faktisk nu med et slutresultat, som på alle afgørende områder er næsten ufattelig tæt på, hvad den danske regering og folketingsflertallet har lagt vægt på. Vi bevarer vetoretten og vi afgiver ikke suverænitet.

Mon ikke vi så skulle kende vor besøgstid. Nu analyserer vi de nærmeste uger videre på teksterne, men jeg kan ikke tro andet end, at det må slutte positivt. For Danmark vil fortsat være landet, som både politisk og økonomisk har det maksimale udbytte af at være med i det europæiske fællesskab.

Vi kan godt slå fast, at det danske samfund har brugt året 1985 godt og positivt. Der er taget endnu et langt og solidt skridt bort fra afgrunden. Arbejdsløsheden er igennem året faldet med omkring 40.000 personer, og vi er midt i en 3-årsperiode, hvor der skabes over 140.000 nye jobs. Det er en særlig glæde, at vi vinder stærkt ind på ungdomsarbejdsløsheden. Om et par år vil det være arbejdsgiverne, der står i kø for at sikre sig unge medarbejdere, og det er godt.

Underskuddet i statsfinanserne bevæger sig hurtigt mod nulpunktet. Det går stærkt med at få det gamle underskud i 80 milliarder-størrelsen helt ud af verden,

og det har med rette vakt stor respekt i udlandet.

De samlede sociale udgifter i Danmark er i øvrigt ikke faldet i firkløverregeringens tid. Men der er færre borgere i dag, som er nødt til at være sociale klienter, og det er dog et sundhedstegn.

Danmark er for alvor blevet et land med lav inflation. Priserne steg kun med ca. 4 % i år, og til næste år bliver det formentlig omkring 2 %. Det kommer lønmodtagerne til gode i form af forbedret realløn og endnu flere nye jobs.

Den lange rente er blevet encifret. Det er et stærkt incitament for alle, der vil sætte i gang og bygge noget op. Vi har eet afgørende og uløst problem tilbage. Det er betalingsbalancen, der dels har været belastet af det høje indenlandske forbrug og dels af den i sig selv glædeligt store import af investeringsgoder, som betyder ny produktion. Kort før jul gennemførte regeringen en afdæmpning af efterspørgslen i størrelsen 8 mia. kr. Man kan rolig regne med, at i 1986 når vi omsider også den positive vending for betalingsbalancen. Men kunsten har jo været – og er stadig – at klare også dette problem uden at sætte opsvinget og den bedre beskæftigelse over styr.

Vor berømte landsmand, forfatteren Piet Hein blev for nylig fejret på sin 80-årsdag.

Jeg holder ikke mindst af dette herlige Piet Hein Gruk:

Pessimisterne
er dog
de reneste tåber –
de tror
på det modsatte af,
hvad de håber.

Nej, de optimister,
som livet
beror på, er dem,
som tør håbe
på noget,
de tror på.

Befolkningen

Befolkningstallet i Danmark passerede 5 mio. indbyggere i 1972, men befolkningstilvæksten var aftagende. Der blev født forholdsvis færre børn. Kvindernes øgede erhvervsfrekvens, p-pillen (1966) og den frie abort (1973) er nogle af forklaringerne. Fødselshyppigheden nåede et lavpunkt i 1983 for så at stige igen, men i årene 1981-84 faldt befolkningstallet for første gang i 150 år. Indvandringen oversteg udvandringen i de fleste år i perioden 1973-89.

De faldende fødselsårgange og en længere gennemsnitslevetid ændrede befolkningens alderssammensætning. Der blev færre børn og flere ældre, mens gruppen i den erhvervsaktive alder (16-64 år) var nogenlunde uforandret i størrelse. Det var et helt nyt demografisk mønster, hvor væksten i middellevetid for kvindernes vedkommende i periodens slutning forbigående blev afløst af et svagt

fald. Det var de livsstilsbetingede sygdomme, som her gjorde sig gældende.

Der skete en forskydning af befolkningen fra øst til vest. Hovedstadsområdet stagnerede, hvorimod der var vækst i Jylland. Fra 1971 til 1991 steg Jyllands andel af den danske befolkning fra 44,4 til 46,3 %. Det svarede til en stigning i befolkningstætheden fra 74 til 80 pr. km², hvilket fortsat lå langt under de 207 pr. km² på øerne. Industrien flyttede mod vest, og Århusområdet markerede sig som vækstcenter.

Beskæftigelsesprofilen ændrede sig hurtigt.

Afvandringen fra landbruget fortsatte, og antallet af selvstændige næringsdrivende faldt.

Lønmodtagergruppen voksede og oplevede en klar forskydning fra arbejdere til funktionærer. Samtidig voksede antallet af offentligt ansatte hurtigere end antallet af privat ansatte. Det var særlig tydeligt i 1970'erne, men væksten i den offentlige beskæftigelse

fortsatte i 1980'erne, selvom firkløverregeringen forsøgte at bremse den. Trods vækst i beskæftigelsen kunne antallet af jobs ikke holde trit med tilgangen til arbejdsmarkedet, så arbejdsløsheden steg fra et niveau omkring 2 til 5 % efter den første oliekrise og til 10 % efter den anden. 1940'ernes store årgange og kvindernes øgede erhvervsfrekvens sammen med den fortsatte afvandring fra landbruget betød en særlig stor tilgang af arbejdskraft til byerhvervene.

Nettoindvandringen begyndte at ændre befolkningens kulturprofil. Gæstearbejdere fra Tyrkiet og Jugoslavien var blevet i landet, efter at tilgangen var blevet stoppet i 1970, og nu kom der mindre grupper af flygtninge fra Chile og Mellemøsten. Stor opmærksomhed vakte en gruppe børn fra Vietnam, som i 1975 kom til landet med deres danske plejefar, Henning Becker. Det internationale retsgrundlag for flygtningene var FN's flygtningekonvention, og den blev i Danmark fulgt op af den danske udlændingelov i 1983, som gav flygtninge og udlændinge med længerevarende ophold i Danmark et retskrav på ophold her i landet og ret til familiesammenføring. Gennem en ændring i 1985 udvidedes adgangen til at få opholdstilladelse i

Danmark, idet den nu også kunne tildeles, hvis væsentlige humanitære hensyn talte for det. Antallet af fremmedfødte voksede derfor, og der begyndte at opstå ghettolignende koncentrationer af indvandrere i de større byer: Brøndby Strand, Gellerup i Århus, Vollsmose i Odense. Tilvandringen nåede i sommeren 1986 op på større tal end forventet, og det fremkaldte en stramning af lovgivningen samme efterår, idet asylsøgere, der kom fra et land, hvor der ikke var trussel mod deres sikkerhed, kunne nægtes indrejse i Danmark.

Forholdene i Sønderjylland og Sydslesvig var præget af, at det gamle nationale modsætningsforhold havde mistet sin skarphed. Der var fortsat mindretal på begge sider af grænsen.

Boligmarkedet blev polariseret i ejerboliger og almennyttigt byggeri. De privatejede etageejendomme blev i stigende grad udstykket til ejerlejligheder. I et forsøg på at sikre lejligheder til en overkommelig pris åbnedes der fra 1980 mulighed for at erhverve lejligheder på andelsbasis. Parcelhuskvartererne, der havde bredt sig i tiden op til 1973, voksede fortsat, men ikke i det samme tempo som før. Byggeriet er blandt de

mest konjunkturfølsomme erhverv, og de generelt dårligere økonomiske konjunkturer efter 1973 reducerede aktiviteten. Ikke mindst krisen omkring 1980 ramte erhvervet hårdt. Der blev fortsat saneret boliger i den ældre boligmasse, og det skabte basis for et nyt fænomen, slumstormerne. Unge boligløse besatte ejendomme, der var blevet rømmet af beboerne, men endnu ikke revet ned. Aktiviteten blev i 1980'erne videreført af BZ-bevægelsen i en mere radikal udgave, og det førte til gentagne konfrontationer med ordensmagten.

Film Gellerupvisionen



I løbet af 1960'erne og 1970'erne blev en række boligkomplekser som eksempelvis Gellerupparken i Aarhus, Vollsmose i Odense og Bellahøj i København opført.

I filmen herover fortæller museumsinspektør fra Gellerup Museum Doron Haahr om idealet bag og tilblivelsen af Gellerupparken 1968-72

Erhvervsliv og arbejdsmarked

For erhvervslivet var perioden 1973-89 præget af vanskelige vilkår. Økonomien udviklede sig fra oliekrise til oliekrise til kartoffelkur. Ind imellem mildnedes konjunkturerne, men aldrig ret længe ad gangen. I 1970'erne var der en kamp mellem virksomhedsejere og lønmodtagere om, hvem der skulle bære byrderne ved prisstigningerne.

Lønmodtagerne fik i kraft af den automatiske dyrtidsregulering kompensation for prisstigningerne, men det fik priserne til at stige yderligere, når dyrtidsreguleringen blev indregnet. Det var en ond cirkel, som fik inflation og renteniveau til at stige. Da der yderligere var valutauro og tilbagevendende danske devalueringer, lå der en usikkerhed i erhvervsklimaet, som ikke fremmede den økonomiske udvikling.

For dansk landbrug havde EF-medlemskabet stået som redningen. Siden sidst i 1950'erne var erhvervet blevet

mere og mere afhængigt af offentlig støtte. Man talte om en ventesalspolitik, fordi begrundelsen for støtten var, at landbruget skulle hjælpes gennem de øjeblikkelige markedsvanskeligheder, indtil den dag, da landbrugets to hovedmarkeder, Storbritannien og Tyskland, indgik i et markedsfællesskab med Danmark. Det skete med indtrædelsen i EF, og dermed faldt den danske landbrugsstøtte væk, men kun for at blive afløst af EF's.

Der var store forventninger til de muligheder, EF åbnede for landbruget, og de fik yderligere næring af en betænkning fra 1975 om landbrugets fremtid. I tillid til de prognoser, der blev stillet op, investerede landmændene derfor betydeligt i slutningen af 1970'erne. Mange landbrugsbygninger fik påhæftet en ekstra svinestald. Investeringerne foregik under et højt og stigende renteniveau, og den økonomiske krise fra 1980 ramte derfor landbruget hårdt. Antallet af

tvangsauktioner steg. Dertil kom, at landbruget næsten naturstridigt i 1982 blev ramt af mund- og klovesyge. Nærmeste smittekilde befandt sig i DDR. Det ramte øjeblikkeligt den animalske landbrugseksport. Desuden begyndte EF at begrænse sin landbrugsstøtte, og i 1984 indførtes mælkekvoter.

Udviklingen forstærkede tendenserne i landbruget til nedlæggelse af de små brug. Antallet af selvstændige landbrug faldt markant, og de tilbageværende brug blev derfor større. Samtidig kom der en klar specialiseringstendens. De tidligere blandede landbrug blev afløst af kvægbrug, svinebrug eller rent planteavlende brug. Koncentrationstendenserne i landbruget fik sin parallel inden for de forædlingsindustrier, som landmændene ejede på andelsbasis. Mejerisektoren blev præget af, at Mejeriselskabet Danmark (fra 1988 MD Foods), der var oprettet 1970, i slutningen af 1970'erne fik etableret sig som landets suverænt største mejeri. Slagterisektoren gennemlevede lignende koncentrationstendenser, men nåede ikke så langt som mejerierne.

Inden for landbrugsorganisationerne var den vigtigste begivenhed, at husmandsforeningerne i 1976 indtrådte i

Landbrugsraadet. Den igangværende strukturudvikling i landbruget gik i retning af stordrift, og husmandsbrugene stod ikke længere som en driftsform, der havde fremtiden for sig.

Med begrænsningen af dyrtidsreguleringen i december 1979 og med suspensionen af reguleringen og indførelsen af fastkursvalutapolitikken i 1982 blev vilkårene forbedret. Til gengæld betød den politiske begrænsning af den indenlandske efterspørgsel fra 1985, at erhvervslivet blev tvunget til at satse mere på eksportmarkederne. På det tidspunkt var forberedelserne til EF's indre marked begyndt at gå i gang, og man begyndte at tale om globalisering som en tendens i den økonomiske udvikling. Ordet blev registreret første gang i 1977, men blev først et almindeligt begreb i 1990'erne.

Industrien havde i løbet af 1960'erne afløst landbruget som landets førende erhverv. Ikke mindst var det lykkedes at oparbejde en betydelig industrieksport, som siden 1963 havde været større end landbrugets. Den øgede usikkerhed, som det økonomiske konjunkturomslag i 1973 betød, fik i første omgang en del af de større industrivirksomheder til at søge en

risikospredning gennem en diversificeringsstrategi. Der opstod virksomhedskonglomerater, som kunne sprede sig over meget forskelligartede forretningsområder. Fra midten af 1980'erne ændrede denne tendens sig, idet virksomhederne begyndte at koncentrere sig mere om deres kerneområder. Aktiviteter, der lå uden for det, blev solgt fra, og der startede en fusionsbølge, som led i en tiltagende international arbejdsdeling. Industrien fremstod i 1989 langt mere koncentreret, end den havde været i 1973. De vigtigste hovedgrupper var jern- og metalindustrien, næringsmiddelindustrien og den kemiske industri.

Perioden havde krævet betydelig tilpasningsevne, og ikke alle virksomheder havde kunnet leve op til det. Store firmaer som Superfos, B&W og Ø.K. kom stærkt svækket ud af forløbet, og adskillige måtte standse helt. Skibsværftsindustrien, der havde fine traditioner i Danmark, havde svært ved at møde konkurrencen fra østasiatiske værfter, og store værfter som Nakskov, Helsingør og Aalborg måtte lukke. De mange provinsbryggerier blev udkonkurreret, og kun nogle få som Bryggerigruppen (Ceres-Faxe), Albani og Harboe blev tilbage til at yde Carlsberg-Tuborg konkurrence.

Den danske tekstilindustri omkring Herning klarede sig godt trods den hårde internationale konkurrence. Det samme gjaldt de familieejede jyske firmaer, Danfoss, Grundfos, LEGO og B&O. Blandt de nye industribrancher gjorde vindmølleindustrien sig gældende.

Arbejdsmarkedet var i 1970'erne præget af den økonomiske krise med en kamp mellem arbejdsgiverne, der ønskede den automatiske lønregulering afskaffet, og lønmodtagerne, der ønskede den bevaret. I 1975, 1977 og 1979 måtte politikerne finde en løsning på overenskomstafslutningen, da det ikke lykkedes parterne at forhandle sig til en aftale. I 1981 blev forhandlingsformen ændret fra centrale til decentrale forhandlinger, og det førte til et forhandlingsresultat parterne imellem. Det gentog sig i 1983, men i 1985 gik man tilbage til centrale forhandlinger, og de endte resultatløst. Da politikerne så greb ind, udløste det forholdsvis omfattende demonstrationer. Det blev de negative erfaringer fra dette forløb, der startede den proces blandt arbejdsgiverne, som i begyndelsen af 1990'erne fuldstændig ændrede organisationsopbygningen på arbejdsgiverside.

Arbejdstiden faldt gradvis gennem perioden. Den var i 1974 kommet ned på 40 timer om ugen, og den ugentlige arbejdstid blev i 1985 og 1987 yderligere nedsat til 39 og derpå 37 timer. Den fjerde ferieuge var blevet indført i 1974, og den femte kom i 1979.

Thomas Nielsens afslutningsreplik 16. februar 1982

Thomas Nielsen var formand for LO fra 1967 til 1982. Et referat af hans afskedsreplik på LO's ekstraordinære repræsentantskabsmøde den 16. februar 1982 er gengivet her. Thomas Nielsen var udlært former, men viede det meste af sit liv til fagbevægelsen. Som formand var Thomas Nielsen ikke bare en markant person i fagbevægelsen, men også i dansk politik, hvor han bl.a. havde nogle heftige diskussioner med Socialdemokratiet, der var LO's traditionelle samarbejdspartner i det politiske system. Hans nedenstående kommentarer "vi har flyttet hegnsplæ" og "vi har sejret ad helvede til" henviser til hans syn på de resultater, som LO havde opnået i hans periode som formand, hvor der bl.a. blev gennemført en sygedagpengereform og en udbygning af tillidsmandssystemet. Et andet centralt emne for Thomas Nielsen og LO i 1970'erne var kampen for økonomisk demokrati (ØD), hvor lønmodtagerne skulle have andel i virksomhedernes overskud og

medbestemmelse over, hvordan midlerne skulle geninvesteres. Thomas Nielsen og LO ville have det indført ved lov, men det blev aldrig til andet end forhandlinger og endeligt skrinlagt i 1987.

(...) Formanden, Thomas Nielsen: Hvis jeg ser helt tilbage til den tid i 30'erne, hvor jeg kom i formerlære og sammenligner med nu, vil jeg påstå, at jeg sammen med tusinder af andre tilhører en generation, der har sejret ad helvede til godt. Og når man har det, har man et godt liv at se tilbage på.

Der er altid nogle slagsmål, man har været med i, og som man kan mindes. Og så er der blevet flyttet hegnsplæ i stor udstrækning. Måske ikke så mange på én gang. Der er nemlig sket ud fra det bærende i arbejderbevægelsen: Flytter man et ben ad gangen og standser op og cementerer baggrunden, når man har opnået noget, så har man et fast grundlag at gå videre på. Det har vi gjort, og derfor indtager vi sammen med vore nordiske kammerater en 1. plads, og det er en erfaring, vi søger at lade gå videre til kammerater i u-landene, sagde Thomas Nielsen (...).

Kildens oprindelse: Protokol over LO's ekstraordinære repræsentantskabsmøde tirsdag den 16. februar 1982 i Falkonercentret. ABA, LO-arkiv nr. 1500, kasse 3261. Rettigheder: Gengivet med tilladelse fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.

De øvrige erhvervssektorer

Oliekriserne 1973 og 1979 demonstrerede med al tydelighed det danske samfunds afhængighed af energiforsyningen. Billig og sikker energiforsyning var afgørende for samfundet. Det var af vital betydning for industriens konkurrenceevne, og det havde også stor betydning for betalingsbalancen over for udlandet, da den indenlandske energiproduktion var så beskedent. Energiforsyningen blev derfor et centralt område i løbet af 1970'erne. Internationalt deltog Danmark i Det internationale Energiagentur for at kunne give et kvalificeret modspil til OPEC, men samtidig blev der arbejdet intenst på at øge den danske selvforsyningsgrad med energi og nedbringe afhængigheden af olie.

Politisk var der vilje til at indføre atomkraft i Danmark, men det stødte på massiv folkelig modstand og førte til en omfattende offentlig debat, hvis udfald blev, at planerne om atomkraftværker blev opgivet. I den

sammenhæng spillede græsrodsorganisationen OOA (Organisationen til Oplysning om Atomkraft) en vigtig rolle.

I stedet for atomkraft besluttede regeringen at satse på naturgas, der kunne hentes ind fra de danske dele af Nordsøen. Der blev anlagt et landsdækkende naturgasnet og etableret et system med regionale salgsorganisationer. I spidsen stod det offentligt ejede selskab DONG, Dansk Olie og Naturgas. I løbet af 1970'erne kom en dansk olieproduktion for alvor i gang. Det af A.P. Møller stiftede selskab DUC, Dansk Undergrunds Consortium, satte år for år produktionen i vejret. Da A.P. Møller i 1962 havde fået retten til at udnytte olieforekomster i den danske undergrund var det sket med en symbolsk betaling af 40 kroner. Efter at en olieudvinding var kommet i gang, forlangte regeringen genforhandling af koncessionsbetingelserne

og fik i 1981 en aftale, som sikrede det offentlige en større del af indtægterne fra aktiviteten i Nordsøen.

Varehandelen ændrede karakter. Kvindernes øgede erhvervsfrekvens og de ændrede bosættelsesmønstre skabte nye indkøbsformer. De daglige indkøb fandt i stigende grad sted i supermarkeder og indkøbscentre uden for bykernerne. Der kom lavprisvarehuse og fra 1979 discountbutikker. Tabere i denne udvikling blev de små kolonialkøbmænd og de traditionelle små brugsforeninger, medens firmaer som Dansk Supermarked og FDB fik en stærk stilling. FDB blev dog svækket af ledelsesmæssige vanskeligheder i 1980'erne.

Inden for dansk søfart skete der store forskydninger. I 1970'erne spillede supertankerne en stor rolle for transporten af benzin og olie, men med den øgede indvinding af olie fra Nordsøen i 1980'erne mindskedes deres betydning. Til gengæld bredte containertrafikken sig nu og blev afgørende for søtransporten af stykgods. A.P. Møller fik en fremtrædende placering inden for containertransporten og var ved periodens slutning det eneste store danske rederi. De to tidligere store, Ø.K. og J. Lauritzen-DFDS, havde begge haft vanskeligheder og

havde slet ikke kunnet følge med. Ø.K. kom i så store vanskeligheder, at selskabet i 1990'erne helt måtte indstille sin rederivirksomhed.

Privatbilismen fortsatte sin fremgang, om end de svagere konjunkturer også her betød et lavere tempo. Der opstod store vognmandsfirmaer, og jernbanerne tabte markedsandele til den private transport både på gods- og på passagersiden. Motorvejsnettet blev udbygget og nødvendiggjorde nye broer ved Storstrømmen (Farøbroen) og over Vejlefjord. Der blev i 1988 taget første spadestik til den faste forbindelse over og under Storebælt.

Inden for luftfarten dominerede SAS, men mindre selskaber som Sterling Airways, Cimber Air og Maersk Air voksede frem. De etablerede i 1969 sammen med SAS selskabet Danair til at forestå indenrigsluftfarten. Den masseturisme, som var vokset frem efter 2. verdenskrig, udviklede sig fortsat og skabte basis for en betydelig charterflyvning.

Det område inden for erhvervslivet, der oplevede de største tekniske ændringer i perioden, var kommunikationssektoren. Årene 1973-89 blev i

stigende grad præget af IT-teknologiens gennembrud. EDB hed det i tidens sprog, og det slog for alvor an i 1980'erne. Telefonselskaberne hørte til pionererne på området, fordi telefonsystemet og IT fra 1960'erne havde delt grundlæggende teknologi. Telefonsystemet var stort set blevet automatiseret og blev nu digitaliseret.

Der blev i løbet af 1970'erne udviklet programmerbare chips, mikroprocessorer, som lå til grund for den første personlige computer, pc, der blev lanceret i 1981. Danmark var deltager i den tidlige datamaskinindustri gennem Regnecentralen, som imidlertid ikke kunne klare sig i konkurrencen.

Pengeinstitutterne havde forholdsvis tidligt taget den nye databehandlingsteknik til sig. De deraf følgende investeringsbehov fremskyndede den koncentrationsproces, der var i gang. De store banker overtog de små, og antallet af bankfilialer sprang i vejret. Den forholdsvis restriktive lovgivning på finansområdet blev lempet under indtryk af liberaliseringstiltagene fra EF og forhandlingerne i GATT. De sidste restriktioner på kapitalbevægelser ind og ud af Danmark blev ophævet 1988.

Forskellen mellem sparekasser og banker forsvandt, og sparekassebevægelsen mistede sit grundlag. De politiske indgreb mod det lånefinansierede forbrug i kartoffelkuren i 1986 førte sammen med den øvrige økonomiske stramning til stigende vanskeligheder for finanssektoren i slutningen af 1980'erne, hvilket i begyndelsen af 1990'erne førte til en egentlig krise og en række fusioner af meget store finansselskaber. Samtidig blev de skarpe skel mellem pengeinstitutter, realkreditinstitutter og forsikringselskaber lempet. Resultatet blev en brancheglidning i finanssektoren.

Servicesektoren voksede kraftigt. Det var især området forretningservice, hvor mange nye virksomheder blev skabt. Den nye IT-teknologi skabte grundlag for en række datavirksomheder, blandt dem LEC (Landbrugets EDB Central) og SDC (Sparekassernes Datacentral). Andre virksomheder professionaliserede traditionelle tjenesteydelser, først og fremmest ISS, der udviklede sig til et meget stort firma inden for rengøring, vagt og lignende opgaver.

Den offentlige sektor

Ved kommunalreformen i 1970 blev antallet af amter og kommuner reduceret. De tilbageværende fik til gengæld stærkt øgede opgaver. Ikke mindst amterne, der nu havde fået status af amtskommuner med en folkevalgt amtsborgmester i spidsen, betegnede en fornyelse af strukturen og overtog med tiden en række opgaver fra staten. Amterne havde tilsyn med kommunerne, og det kunne afføde spændinger mellem de to instanser. For at styrke deres position gjorde begge i stigende grad brug af deres interesseorganisationer, Kommunernes Landsforening (KL) og Amtsrådsforeningen. Landsplanlægningen blev nu sat i system. Der blev indført lokalplaner som et obligatorisk instrument i kommunernes udvikling og regionalplaner som arbejdsredskab for amterne.

Den offentlige administration voksede. Tendenserne fra 1960'erne fortsatte i 1970'erne, og selvom vækstattakten ikke kunne opretholdes, voksede den

offentlige sektor fortsat i forhold til den private. Det affødte stigende kritik, og Fremskridtspartiet, der var blevet stiftet i 1972, kunne opfattes som først og fremmest en protest mod denne udvikling. Efter regeringsskiftet i 1982 indledtes imidlertid et bevidst forsøg på at begrænse væksten i den offentlige sektor og effektivisere dens arbejde. Der blev nu talt om privatiseringer, dvs. at opgaver, der kunne udføres af private virksomheder, burde overlades til private. De opgaver, der blev tilbage, skulle så vidt muligt løses på markedslignende vilkår. Det var New Public Management, der her begyndte at vise sig.

De største poster på de offentlige budgetter var nu som før social- og sundhedsområdet samt undervisningssektoren. På socialområdet var den vigtigste begivenhed vedtagelsen af bistandsloven i 1975. Den var blevet til under helt andre økonomiske konjunkturer end dem, den kom til at gælde for.

Sygehusvæsenet blev overladt til amterne og blev deres vigtigste opgave. De medicinske muligheder begyndte at løbe fra de økonomiske, og det stillede de politisk ansvarlige over for ubehagelige dilemmaer om hvilke patientgrupper, der primært skulle tilgodeses. De økonomiske hensyn førte til nedlæggelse af en del af de mindre sygehuse under store lokale protester og til en øget arbejdsdeling mellem de tilbageværende.

Arbejdsløshedsunderstøttelsen blev en stor post på de sociale budgetter og en kilde til politisk diskussion. Der blev udviklet en mere differentieret forståelse af arbejdsløshedens årsager og en sondring mellem korttids- og langtidsledige. Der blev indført en jobtilbudsordning i 1977, og i 1982 vedtoges en egentlig jobskabelseslov. Der var imidlertid kritik af arbejdsformidlingens utilstrækkelige effektivitet, og jobskabelsesloven blev ophævet i 1985 som led i regeringens bestræbelser på at flytte jobskabelsen fra den offentlige sektor til den private. En del af arbejdsløsheden blev fordelt på flere gennem efterlønsordningen, der blev indført i 1979, og som senere blev fulgt op af forskellige orlovsordninger i

begyndelsen af 1990'erne, da arbejdsløsheden kulminerede (1993:348.000).

Særforsorgen blev overført til amterne, mens ældreforsorgen forblev i kommunernes regi. Pleje- og alderdomshjem blev nu suppleret med beskyttede boliger og hjælpeforanstaltninger (hjemmepleje) med henblik på, at de ældre længst muligt kunne blive i eget hjem.

På undervisningsområdet var folkeskoleloven af 1975 formentlig den største fornyelse i perioden. Den indførte den tiårige udelte skole. Timetallet var faldende i takt med reduktionen af arbejdstiden, og skolerne fik i stigende grad sociale opgaver, så indlæringen af de traditionelle basale færdigheder fik vanskeligere vilkår. Undervisningsformerne ændrede sig, og der blev lagt øget vægt på at træne eleverne i at samarbejde om løsningen af opgaver.

Gymnasierne blev en succes for så vidt som andelen af en ungdomsårgang, der fik en gymnasieuddannelse, voksede markant og nærmede sig 50%. Der blev i slutningen af 1970'erne indført voksenuddannelsescentre, VUC, hvor personer, der

ønskede at supplere deres skoleuddannelse, kunne følge undervisning, der kvalificerede til folkeskolens afgangsprøve eller studentereksamensniveau (HF). Det erhvervsfaglige uddannelsessystem blev reformeret med indførelsen af de erhvervsfaglige grunduddannelser, EFG, i 1977. Der blev også skabt øgede uddannelsesmuligheder for specialarbejderne, fra 1990 samlet i Arbejdsmarkeds Uddannelses Centre, AMU.



Emneuge om matematik, Silkeborg 1983. Tværfaglighed var et af de nye elementer i folkeskolens undervisning, som blev indført med skoleloven i 1975

Foto: Silkeborg Arkiv

Energi og miljø blev to områder, som det offentlige tog op for alvor i årene efter 1973. Der blev oprettet et selvstændigt miljøministerium i 1973. Det førte i 1974 til den første miljøbeskyttelseslov og i 1975 og 1979 til særlig lovgivning om havmiljøet. I 1977 trådte en ny arbejdsmiljølov i kraft. Året efter blev der indført bedriftssundhedstjenester.

1979 blev der oprettet et særligt energiministerium. Det arbejdede med en flerstrengt energipolitik, som baseredes på kraftvarmeværker, naturgasforsyning - med anlæggelse af et overordnet rørsystem til transport af gassen styret af det statslige selskab DONG (oprettet 1972) og med regionale forsyningsselskaber som daglige administratorer - energibesparelser og elektricitetsproduktion baseret på kul. De vedvarende energikilder havde kun marginal betydning.

Kulturliv

Det ungdomsoprør, der var vokset ud af 1960'ernes velfærdsekspllosion, forstenede i 1970'erne. Det antiautoritære oprør slog over i autoritære eller militante former. 1970'ernes slumstormere blev afløst af den mere konfrontationssøgende BZ-bevægelse. På universiteterne stivnede studenterkritikken i en ortodoks marxisme. Men forskellige græsrodsbevægelser fortsatte det større samfundsmæssige engagement, som ungdomsoprøret var udtryk for. Rødstrømperne havde fået skabt øget opmærksomhed om kvindernes situation og rejst kravet om ligestilling. Kvindebevægelsen blev et begreb, der rakte langt ud over en fast organiseret aktivitet og generelt stillede spørgsmål ved de traditionsbestemte kønsroller. Der blev arrangeret ølejre og etableret krisecentre for voldsramte kvinder. Samlivsformerne ændrede sig. Storfamilier og kollektiver hørte til de mere eksperimenterende former,

men papirløse parforhold og forskellige former for bofællesskaber bredte sig. Skilsmissetallet voksede, hvilket formentlig hang sammen med, at kvindernes øgede erhvervsfrekvens gjorde dem mere uafhængige af en mandlig forsørger.

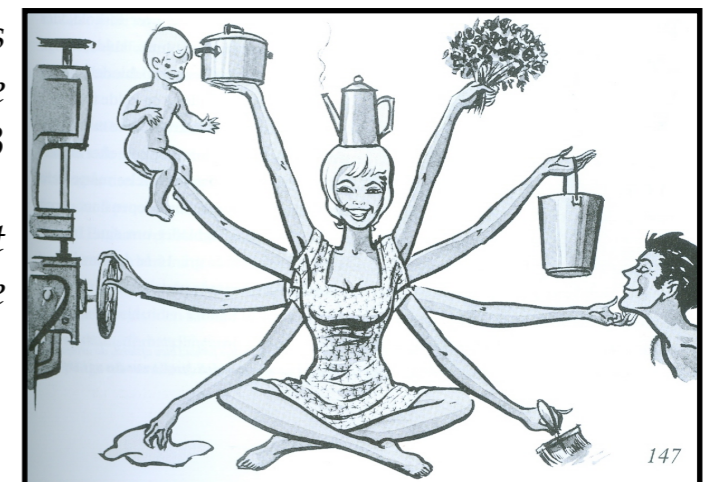


*Ligelønsdemonstration
1971*

*Fra bogen Jo, det
kunne nytte*

*Plakat fra KAD's
ligelønskampagne
i 1973*

*Fra bogen Jo, det
kunne nytte*



Lydklip Trille synger 'Hej Søster' 1976

[Spil lydklip ►](#)

Fra Dansk Lydhistorie/Statsbiblioteket

Kunstneren Trille, hvis borgerlige navn er Bodil Trille Nielsen (1945-), var blandt rødstrømpebevægelsens største musikalske personligheder. Hun blev et kunstnerisk talerør for den nye kvindebevægelse i 1970'erne, der blandt andet problematiserede de traditionelle kønsroller. Med pladen 'Hej Søster' fra 1976 fik Trille sit kommercielle gennembrud. Titelnummeret fra denne plade kan du høre i lydklipet herover.

Fritiden voksede i takt med, at den ugentlige arbejdstid blev nedsat, og antallet af ferieuger blev udvidet. Men behovet for fritid voksede for så vidt også, idet arbejdsproduktiviteten steg, således at arbejdstiden blev mere krævende og trættende - ikke nødvendigvis på grund af det fysiske slid, men som følge af kravet om øget koncentration.

De elektroniske medier udbyggede deres position som uundværlige indslag i fritiden. Vigtigst var fjernsynet. Det monopol, som Danmarks Radio havde, kom i stigende grad under angreb. En markant politisk

farvning fik disse angreb, da politikerer Erhard Jakobsen var medstifter af organisationen Aktive Lystere og Seere og kritiserede DR for politisk ensidighed. I 1988 blev monopollet brudt med oprettelsen af TV 2. Det var ligesom Danmarks Radio en public service-kanal, men modsat Danmarks Radio blev den overvejende finansieret gennem reklameindtægter.

Filmindustrien nød godt af, at der var blevet etableret en filmskole og dermed uddannelsesmuligheder. Langt det største selskab var Nordisk Film, hvor instruktøren Erik Balling skabte en række film, der videreførte folkekomedietraditionen på en langt mere elegant måde. Ikke mindst de mange film om Olsenbanden slog hans navn fast, og TV-serien Matador, som også blev produceret af Nordisk Film, kom til at stå som hans hovedværk. Men også yngre instruktører gjorde sig gældende, Bille August, Morten Arnfred, Søren Kragh-Jacobsen m.fl. og - uden forbindelse til filmskolen - Nils Malmros.

Trods væksten i dansk filmindustri klarede biograferne sig ikke særlig godt. Konkurrencen fra fjernsynet ramte hårdt og antog skærpede former, da videobåndene

begyndte at brede sig, så man kunne låne film og se dem på sit eget fjernsyn, hvis man investerede i en videobåndoptager. Digitaliseringen havde endnu ikke for alvor bredt sig til billedmediet. Det gjorde den derimod inden for lydmediet, hvor grammofonpladerne i 1980'erne fik hastigt voksende konkurrence fra cd-formen.

Computerne begyndte at holde deres indtog i hjemmene i løbet af 1980'erne, men var endnu ikke blevet hvermandseje. Begreber fra EDB-verdenen begyndte at brede sig. Ord som hardware og software blev en del af det danske sprog.

Finkulturen brød ikke for alvor nye veje i perioden. Teater, litteratur, kunst og musik fortsatte som teater, litteratur, kunst og musik. Der blev etableret en række små teatre, og med base på Christiania forsøgte Solvognen at bruge teaterformen til demonstrationer. Arbejdernes Oplysnings Forbund videreudviklede selskabet Arte for at få flere mennesker til at gå i teateret ved at tilbyde billige abonnementsordninger. Tilsvarende var bogklubber et forsøg på at få flere mennesker til at købe bøger.

Den folkelige kultur gik nye veje. Med inspiration fra England og USA opstod der inden for genrerne beat- og rockmusik en række meget talentfulde danske grupper. Savage Rose havde været en slags pioner, men nu kom der andre som Gasolin, Gnags, TV2, Shit & Chanel. Der blev arrangeret musikfestivaler med Roskildefestivalen som den største. Musikvideoen blev udviklet som en særlig kunstform.

I 1970'erne bredte værtshuskulturen sig og der blev etableret diskoteker som en del af nattelivet. I 1980'erne blev den suppleret med en cafekultur, hvor man kunne spise brunch f.eks. Det er en kombineret morgenmad (breakfast) og frokost (lunch) og er kun et af mange nye begreber, som indfandt sig i det danske samfund med engelske eller amerikanske navne.

Den teknologiske udvikling, internationaliseringen og den anglosaksiske dominans inden for underholdningsindustrien skabte et pres mod det danske sprog. Det blev i stigende grad suppleret med engelske ord. Man brugte ordet danglish om denne nye afart af sproget.

Quiz

Her kan du teste din viden om perioden mellem 1973-1989. Der er 10 spørgsmål i quizzen, og alle svarene kan findes i denne bog. Vælg "Tjek svar" efter hvert spørgsmål, og se til sidst, hvor mange rigtige svar du har fået i alt. God fornøjelse!

Question 1 of 10

Som periodens vigtigste udenrigspolitiske begivenhed blev Danmark medlem af EF i 1973. Forud for folkeafstemningen året før var der lagt op til tæt løb mellem ja- og nej-siden – hvor mange procent endte med at stemme ja?

- A. 50,7 %
- B. 55,0 %
- C. 63,3 %
- D. 72,4 %



Check Answer



Læs mere på danmarkshistorien.dk

Artikler

[Centrum-Demokraterne 1973-2008](#)

[Danmark og den tredje verden \(efter 1945\)](#)

[Fodnotepolitikken og det alternative sikkerhedspolitiske flertal](#)

[Fremskridtspartiet](#)

[Jordskredsvalget 1973](#)

[Poul Schlüter](#)

[Rødstrømperne og den nye kvindebevægelse, ca. 1970-1985](#)

[Skole og undervisning 1814-2010](#)

[Statsministerens nytårstale, 1940-](#)

[TV2, 1988-](#)

[Udlændingelove 1983-2002](#)

Kilder

[Folketingsvalget 1973](#)

[Fremskridtspartiets første partiprogram oktober 1973](#)

[HØR: Mogens Glistrup \(Z\) taler i Folketinget 10. januar 1974](#)

[Ishøjs borgmester, Per Madsen \(S\), om indvandring i Berlingske Tidende 1976](#)

[Centrum-Demokraternes partiprogram 1977](#)

[Benny Andersen og Povl Dissings 'Olie-blues' 1981](#)

[HØR: Karen Jespersen skildrer rødstrømpernes arbejdsmetoder i 1981](#)

Temaer

[Danmarks medlemskab af EF og EU](#)

[Dansk udviklingsbistand gennem 50 år](#)

[Folketingsvalg siden 1953](#)

[Indvandring til Danmark efter 1945](#)

[Jordskredsvalget i 1973](#)

Periodekapitlet

Læs denne e-bogs tekst på danmarkshistorien.dk:

[EF og krisetider, 1973-1989](#)